

Horn, Heel, Beegden, Wesseem, Catualium

etymologie, historie maasdorpen Limburg

J.M.M.J. Vogels

De taalkundige analyse van plaatsnamen biedt mogelijkheden, maar heeft ook beperkingen. De belangrijkste waarde ervan is, dat men veel verder terug kan kijken dan de periode waarover archieven beschikbaar zijn. Taalkundige verwantschappen en gelijkenissen bestrijken gemakkelijk perioden van millennia. Archieven gaan zelden verder dan de late Middeleeuwen. Een beperking echter is de grote onzekerheid. Men beschikt over etymologische en eigentijdse woordenboeken, die allerlei aanknopingspunten bieden. Voor het overige echter is men aangewezen op uiterste nauwkeurigheid en kritische zin. Etymologie is geen wiskunde. Desalniettemin kan het de moeite waard zijn zich te verdiepen in taalkundige achtergronden. Ook zal het zinvol zijn om bevindingen op dit vlak te publiceren. Dan kunnen anderen er kennis van nemen en daar hun voordeel mee doen. Vanuit die gedachten is het onderstaande geschreven.

Horn

Het is de naam van de plaats Horn, maar ook die van het grafelijk geslacht dat daar in het verleden heeft gewoond. Een verklaring kan de volgende zijn. De van Hornes moeten hoge adel zijn geweest. Gaat de naam misschien terug op een oud Germaans gebruik, waarbij krijgsheren en stamedelen zich tooiden met horens? Dan gaat de naam **van Horne** misschien wel zeer ver terug, tot een Germaans stamhoofd. **Van Horne** is de naam van de familie, maar kan ook een algemene titel zijn geweest: van Horne = van adel. Een woord voor Horn in het dialect van Midden-Limburg is **heur**, dat ook **horens** betekent. Dit is vrijwel hetzelfde woord als **heer**, leger. De associatie met Germaanse gewapende troepen ligt voor de hand.

Heel en omgeving

Heel

Een **heul** zou een goot zijn of een opening in een dijk. Het is bekend dat er in het verleden boten (misschien ondiepe platbodems, die met een stok werden voortgeduwd?) van de Maas in Heel konden komen. Liep er een geul van de Maas langs Heel of was er een strook water die vanuit de Maas tot Heel reikte? Speelde de beek een rol, met een oude aftakking?

Catualium

Voor deze Romeinse benaming van Heel kan men aan het volgende denken. **Wal** = berg, de strook van Panheel tot Horn die als een berg uitsteekt boven de uiterwaarden van de Maas (vergelijk met Wallis in Zwitserland, Wales in Engeland of Wallonië in België). Verder kan het Duitse **kate** (boerderijtje of keuterboerderij) de weg wijzen. Het lijkt op **keet**, een schuur of bouwvallig hok. **Katewal** kan iets zijn als **Keuterberg**. **Katewal** kan een plaatselijke benaming zijn geweest, waar

men in het Latijn **Catualium** van zou hebben gemaakt. Voor een poging de plaats van de Romeinse basis te bepalen, zie hier beneden.

Katert

Deze boerderij bij de beek in de richting van Grathem, achter de Heelderpeel, kan haar naam ontleenen aan **kate** + **eerd** (grond). Katert zou dan de grond zijn bij een keuterij; keutergrond.

Panheel

De Romeinse militairen die uit het Zuiden kwamen en in Katewal hun halteplaats hadden, waren er bijna = **paene** (Latijn). Vergelijk met **peninsula** = schiereiland of bijna eiland (Engels). Als dit de achtergrond is van de naam **Pan** of **Pen**, heeft die zich bijna twee duizend jaar gehandhaafd! In het Duits vindt men geen betekenis bij deze woorden. Het kan bijna niet anders dan Latijn zijn. Als de combinatie **Pan** + **Heel** compleet uit de Romeinse tijd dateert, moet de naam **Heel** zeker even oud zijn. De naam kan naast Katewal zijn gebruikt. Tot in het recente verleden had akkerland bij Heel een eigen naam die elke paar honderd meter anders was.

Pol

Een **poel** is moerasland. Het gehucht Pol in de uiterwaarden van de Maas tussen Heel en Wessem zal op voormalig moerasland zijn gebouwd.

Teggert

Je vindt in de omgeving van Heel wel meer interessante plaatsnamen. Zo had je vóór de ontgrinding langs de Maas de zogenaamde **teggert**. Het Engelse **tag** = uitstekende punt of lus; **ert** = eerd. Het moet een uitstekende punt grond zijn in een lus van de Maas.

Osen

Een ooi is een vochtig gebied bij een rivier of beek (vergelijk met eau in het Frans). **See** is waterplas (Duits). **Osen** = **ooi** + **see**. Als de Maas enkele decimeters omhoog komt, staat een groot deel van Osen blank, vooral in de richting van Herten.

Beegden

Duin of **dune** = zandheuvel; **beekdune** = beek + duin. Spreekt men dit in het dialect uit (Bièkdune), dan heeft men heel nauwkeurige gelijkenis met de plaatsnaam (Bièkdu, Beegden).

Wessem

Zie het Duitse **wiese**. Wessem = wiese-heim, weidedorp.

Romeins steunpunt Katewal.

Kan men heden ten dage aangeven waar in Heel bijna twee duizend jaar geleden het Romeins kamp Catualium moet hebben gelegen? Elke poging hiertoe moge ijdel schijnen. Een reconstructie zou

hoogst speculatief zijn, ware het niet dat er een aantal logische gronden bestaat waarop men zich kan baseren.

In de eerste plaats lagen Romeinse kampen of steunpunten gewoonlijk in de omgeving van een dorp of stad. Militairen moesten immers ook eten en drevan daartoe handel met de plaatselijke bevolking. Een kamp in het veld, ver van een dorpje of gehucht, was eenvoudig zeer onpraktisch. De basis moet in de onmiddellijke nabijheid van Katewal hebben gelegen.

In de tweede plaats kan het stratenplan van Heel aanwijzingen geven. Het dorp moet vrijwel onafgebroken zijn bewoond. Wanneer een gehucht op de heide afbrandde of in een oorlog werd ontruimd, raakten spoedig de straten overwoekerd en verdween het dorpje compleet. Nieuwkomers in later tijd zullen dan met een nieuw stratenplan zijn begonnen. In Heel is dat zeer onwaarschijnlijk, omdat de maasklei de beste grondsoort was in de verre omgeving. Het dorp zal nooit lang onbewoond zijn geweest. Dan ligt het voor de hand dat het stratenplan niet veel zal zijn veranderd.

In de derde plaats is er een eigenaardigheid van Romeinse legerbases. De Romeinen bouwden hun kampen in rechthoeken. Een stad als Ravenna heeft tegenwoordig nog het plan van een Romeinse legerplaats. Nu zal deze oude marinebasis veel groter zijn geweest dan de basis in Katewal. Maar het principe van een rechthoekig patroon kunnen we toch aannemen. Welnu, dan moet men bij de oude dorpskern zoeken naar een rechthoek. Die is er: de Kerkstraat, het Catualiumplein en dan langs de Savelbergweg en de Markt terug naar de Dorpstraat en de Kerkstraat. Alleen op de hoek van de Dorpstraat en de Markt is er een kleine afronding, mogelijk uit later tijd. Met name de Kerkstraat is een lange, rechte weg vlak bij de oude dorpskern, met een heel nauwkeurig bepaalde lijn van de muren. Het is onwaarschijnlijk dat die daar organisch of spontaan zou kunnen zijn ontstaan. Er zit een ontwerp achter. Zijn er alternatieve locaties mogelijk? Natuurlijk kan men die zoeken, maar men moet beseffen dat Katewal niet groot is geweest. Bovendien vindt men in de hele oude kern van Heel nergens anders zulk een strakke rechthoek. De meest waarschijnlijke plaats van een basis moet de genoemde rechthoek zijn. Hoe ver heeft het kamp zich vanaf de Dorpstraat uitgestrekt? Tot het Catualiumplein? Tot op het huidige kerkhof? Het ligt voor de hand dat de Dorpstraat een deel van de oude legerweg was en dat de basis een centrum had meer naar het Zuidoosten.

Een curiositeit is dat in het verleden ergens de resten van een groot Romeins beeld zijn gevonden. Die resten moeten nog in de grond liggen. Indien onze redenering juist is, zal de meest waarschijnlijke locatie de Zuidoostelijke kant van het kamp zijn. In de oudheid maakte men graag gebruik van de mogelijkheden van het landschap. Welnu, op die plaats zal het uitzicht op de uiterwaarden van de Maas het mooist zijn geweest.

Opmerking achteraf. Een reconstructie van de basis van Katewal moge menigeen een al te gewaagde onderneming lijken. Twee duizend jaar is immers een zeer lange tijd en er zijn veel onzekerheden. Desalniettemin is het belang van een plaatsbepaling voor historisch onderzoek evident. Bovendien kan deze beschouwing andere geïnteresseerden op een zinvol spoor zetten. De kwestie is de moeite wel waard.

Eindhoven, januari 2010.

